

Organizatorja
Oddelek za zgodovino antike in arheologijo Univerze Alpe-Jadran v Celovcu
in
Inštitut za arheologijo ZRC SAZU

SREDNJA LATENSKA DOBA
MED ALPAMI, JADRANOM IN DONAVO
Razvoj naselbinskih, prometnih in gospodarskih struktur
v povezavi s srednjo Evropo

DIE MITTELLATÈNEZEIT
ZWISCHEN DEN ALPEN, DER ADRIA UND DER DONAU
Entwicklung der Siedlungs-, Verkehrs- und Wirtschaftsstrukturen
im mitteleuropäischen Kontext

UNIVERZA ALPE-JADRAN,
CELOVEC, 24.–26. JANUAR 2014

MOKRONOŠKA SKUPINA V SREDNJI LATENSKI DOBI. STANJE RAZISKAV

Dragan Božič

Obsežen pregled mokronoške skupine je bil objavljen leta 1999 v članku o raziskovanju mlajše žlezne dobe v Sloveniji, ki je bil natisnjen v Arheološkem vestniku 50. Od takrat so bili, če se omejimo na srednjo latensko dobo te skupine, izkopani novi pomembni grobovi v več kampanjah na Kapiteljski njivi pri Novem mestu in v letih 2010 in 2011 na Sejmišču v Brežicah. Leta 2002 so bili v Turjaški palači v Ljubljani odkriti ostanki dveh bojevniških grobov iz srednje latenske dobe. Najvzhodnejše najdišče mokronoške skupine je grobišče v Zvonimirovu v hrvaškem Podravju, kjer so predvsem od leta 1998 do leta 2013 izkopali nič manj kot 101 žgani grob. Podobno kot na grobišču v Slatini v Rožni dolini blizu Celja lahko vse datiramo v stopnjo LT C2.

V Prekmurju in na Spodnjem Štajerskem so našli več manjših naselij. Leta 2008 so bili na najdišču Tribuna v Ljubljani zelo verjetno odkriti ostanki kulturnega mesta, ki se je nadaljevalo v pozno latensko dobo. Redke srednjelatenske najdbe iz Ljublanice je v svoji disertaciji analiziral Andrej Gaspari (Ljubljana 2012); delno so bile predstavljene v letu 2009 na razstavi arheoloških najdb iz te reke, ki jo je pripravil Narodni muzej Slovenije v Ljubljani (*Ljublanica : kultura dediščina reke*).

Pripravljenih je bilo še nekaj drugih razstav: prva v letih 2001 in 2002 v Novem mestu o Keltih na ozemlju Novega mesta, druga leta 2006 v Brežicah o Keltih ob sotočju Save in Krke in tretja januarja 2014 v Ljubljani o keltskih grobiščih v Ptujju in okolici.

Najpomembnejše publikacije so šesti zvezek zbirke *Carniola Archaeologica* (Novo mesto 2005), v katerem je Borut Križ predstavil več kot 100 večinoma srednjelatenskih grobov s Kapiteljske njive, monografija *The Eastern Celts* (Koper, Beograd 2011), *Lexikon zur keltischen Archäologie* (Dunaj 2012) v dveh zvezkih z gesli o mokronoški skupini in njenih najpomembnejših najdiščih, nekaj sintetičnih člankov Marka Dizdarja, npr. o steklenih zapestnicah in železnih pasovih vrste Zvonimirovo LT 6, ter njegova knjiga o grobišču v Zvonimirovu, ki je izšla konec leta 2013.

SREDNJA LATENSKA DOBA V SLOVENSKEM PODRAVJU – MOŠKI SVET

Boris Kavur

Pregled začetne keltske poselitve v slovenskem Podravju je pokazal, da glede na grobne najdbe to vzhodnokeltsko prebivalstvo izvira najverjetneje z območja južne Slovaške in severne Madžarske okrog kolena Donave.

Na začetku srednje latenske dobe se je število tukajšnjih najdišč povečalo, na odkritih grobiščih pa je bilo le malo grobov. Edina izjema je bilo grobišče v Forminu, ki sicer ni bilo izkopano, ampak so najdbe v prejšnjem stoletju v muzej nosili iz gramoznice. Tam so našli večje število grobov iz srednje latenske in rimske dobe.

Največji del zbranih predmetov je mogoče pripisati moškimi grobovom, kar Formin ločuje od vseh drugih manjših grobišč na tem območju, kjer prevladujejo ženski grobovi ali grobovi brez orožja. Je to dejstvo samo posledica tega, da so ljubitelji selektivno zbirali najdbe, ali pa je posledica posebnega statusa tamkajšnjih pokopanih? Nekateri v Forminu najdene okrašene nožnice dokazujejo, da so bili izdelovalci orožja mojstri z najvišjimi umetniškimi sposobnostmi. Vizualna kompozicija in izvedba okrasa na nožnicah jih uvrščata med najpomembnejše primerke umetnostnega izraza Vzhodnih Keltov in t. i. madžarskega sloga okraševanja nožnic.

KRONOLOGIJA KELTSKEGA GROBIŠČA V DOBOVI

Mitja Guštin

Prispevek o keltskem grobišču v Dobovi daje k temi *Srednja latenska doba med Alpami, Jadranom in Donavo. Razvoj naselbinskih, prometnih in gospodarskih struktur v povezavi s srednjo Evropo* prinaša kronološki pregled in tudi predstavitev življenjskega prostora na robu Brežiških vrat, ozkega prehoda iz gričevnate Dolenjske proti zahodnemu delu Balkanskega polotoka.

Grobišče v Dobovi z 28 grobovi omogoča dober vpogled v klasično gradivo latenske dobe na širši ravni, pa tudi v pogrebne običaje ter v prvine noše in proizvodnje. Časovni obseg pokopov, to je srednja latenska doba in začetek pozne, je zanesljiv dokaz za to, da gre za grobišče keltskih naseljencev Tavriskov na rečnih terasah Drave in Save v tistem času.

SREDNJELATENSKO GROBIŠČE V BREŽICAH V POSAVJU

Alenka Jovanović

Brežice se nahajajo v jugovzhodnem delu Slovenije, v ravninskem svetu Krško-Brežiškega polja, ob nekdanjem okljuku Save, na območju starodavne prometne povezave panonskega in predalpskega sveta. Srednjelatensko grobišče leži na južnem robu mesta Brežice, na levem bregu reke Save, od sedanje struge Save oddaljeno malo manj kot 200 metrov.

Najdišče je znano od leta 1948, ko so bile pri gradnji temeljev za veterinarsko ambulanto po naključju odkrite prve najdbe. Obstoj srednjelatenskega grobišča so potrdila arheološka izkopavanja v letih 1981–82, 1997 in 2010–11. Dosedanje raziskave so zajele le del površine grobišča; ugotovljeni sta bili južna in severna meja, vprašanje zahodne in vzhodne meje ostaja še vedno odprto. Doslej je bilo odkritih skupno 106 grobov. Vsi sodijo v čas stopenj LT C1 in C2, z izjemo nekaj ženskih grobov, ki jih značilni pridatki opredeljujejo v LT D1 (grob 15 z bradavičastimi obročki oz. grob 31 z ulito fibulo).

Srednjelatensko grobišče v Brežicah je plano grobišče z izključno žganimi grobovi. Grobovi ležijo posamično ali v neizrazitih skupinah, ki so neenakomerno razpršene po območju, kar kaže na sprotno oblikovanje grobišča brez poprejšnje parcelacije. Grobovi imajo obliko preprosto vkopanih okroglih, ovalnih ali štirioglatih jam različnih velikosti: okrogle nihajo od 40 do 100 cm v premeru, ovalne in štirioglate od 50 x 37 cm do 165 x 120 cm. Grobni inventar sestavljajo sežgani človeški ostanki in pridatki, ki jih sestavljajo kompleti ali posamezni kosi standardne srednjelatenske bojne opreme, osebni pribor, nakit in lončenina. Po navadi je v grobu pokopana ena oseba, odkrili pa smo tudi nekaj dvojnih grobov. Navadno sta v takih dvojnih grobovih pokopana moški in ženska. V posameznih grobovih smo odkrili tudi živalske kosti, kar je dokaz za obredno pridajanje hrane. Analize so pokazale, da je večina kosti prašičjih (po navadi čeljust ali krača), pojavlja pa se tudi perutnina. Primeri, v katerih so bile najdene kosti cele živali, so zelo redki, zato mladi merjasec iz dvojnega groba 46 (morda tudi v grobu 86) morda nakazuje pomemben družbeni status pokopanega.

Tretjino grobov na grobišču sestavljajo grobovi z orožjem. Najbogatejši grobovi z orožjem so vsebovali napadalno in tudi obrambno orožje (meč, sulica, ščit), drugi pa le posamezne kose bojne opreme – meč in sulico, meč in ščit, sulico in ščit ter samo meč ali sulico. V dveh grobovih so bili celo ostanki bojnega voza. V grobovih z orožjem so bili velikokrat osebni predmeti, npr. železne britve, škarje in noži, železne fibule. Med nakitnimi najdbami so predvsem različne železne zapestnice (po navadi ena, v nekaterih grobovih pa tudi dve) ter, redkeje, bronasta zapestnica ali prstan.

Razen grobov z orožjem, ki so sicer najizrazitejša skupina, obstaja še skupina grobov brez orožja. Moške grobove brez orožja opredeljujejo pridatki, kot so britev, brusni kamen, masiven nož in železna zapestnica, za ženske grobove pa je značilen bronast in steklen nakit, kar jih močno razlikuje od moških. Ženski grobovi iz Brežic večinoma vsebujejo steklene zapestnice iz

prozornega stekla z rumeno podlogo (vse so zelo slabo ohranjene, ker so se stalile na grmadi), bronaste masivne nanožnice (tudi močno poškodovane v ognju), železne pasne verige s paličastim obeskom in večje število železnih ter bronastih fibul, ki so se najpogostejše nosile v paru. V nekaterih grobovih se pojavljajo še jantarne jagode, jantarni in stekleni obročki, bradavičasti obročki, prstani ter lončena vretenca, v enem grobu pa je najden tudi bronast pas sklepanec.

Lončene posode so bile v moških in ženskih grobovih. Razen prostoročno izdelanega lonca iz groba 97 so bile vse doslej odkrite posode izdelane na lončarskem vretenu. Praviloma so narejene iz prečiščene gline in niso okrašene. Izjemi sta posodi iz grobov 28 in 97. Lonček iz groba 28 je okrašen z žigosanim ornamentom, sestavljenim iz kombinacije koncentričnih krožcev in ločnih motivov, ročno izdelan lonec iz groba 97 pa ima plastično vodoravno rebro, okrašeno s prstnimi odtisi.

Na grobišču so bili odkriti tudi grobovi, ki jih na podlagi pridatkov ni bilo mogoče opredeliti po spolu, saj so vsebovali le nekaj neznačilnih predmetov, nekaj grobov pa je bilo tudi brez pridatkov.

Z dosedanjimi raziskavami je najverjetneje raziskan večji del območja grobišča v Brežicah. Ker se govori širijo še v smeri proti zahodu in vzhodu, ostajata velikost grobišča in dokončno število grobov še vedno neznan.

PREGLED SREDNJELATENSKIH GROBOV Z GROBIŠČA KAPITELJSKA NJIVA V NOVEM MESTU

Borut Križ

Arheološko najdišče Kapiteljska njiva v Novem mestu z več kot sedemsto doslej izkopanimi srednjelatenskimi grobovi je eno najpomembnejših grobišč v srednji Evropi.

Več kot sto dolgih železnih mečev v železnih nožnicah in množico drugega železnega orožja, najdenega v planih grobovih, so pred položitvijo v grob obredno zvili in poškodovali. Ženski grobni pridatki, kot so steklene zapestnice in ogrlice, različne bronaste in železne zaponke, zapestnice in nanožnice, prstani in sklepanci, so bili poškodovani in staljeni med sežiganjem na grmadi. Večina lončenih posod, najdenih na Kapiteljski njivi, je presenetljivo izdelana ročno.

Bogati grobni pridatki, najdeni na treh doslej znanih mlajšeželeznodobnih grobiščih v Novem mestu (Kapiteljska njiva, Kandija, Beletov vrt), nakazujejo pomen in veliko gospodarsko moč prebivalcev v zadnjih stoletjih prvega tisočletja pr. n. št.

LJUBLJANSKA VRATA V SREDNJI LATENSKI DOBI IN VPRAŠANJE TAVRISKIJSKEGA PREDHODNIKA NAVPORTA

Andrej Gaspari

Prispevek predstavlja trenutno poznavanje srednjelatenskega obdobja na širšem območju Ljubljanskih vrat, na katerem je zlasti od mlajšega dela stopnje LT C1 naprej dokumentirano opazno povečevanje arheološke evidence, kar se v veliki meri sklada z navedbami iz literarnih virov in drugimi pokazatelji teženj Transalpinskih Keltov po obvladovanju prometa skozi Ilirsko-italska vrata. Osrednji del predstavitve je namenjen novim naselbinskim in grobnim najdbam iz Ljubljane (Tribuna, Turjaška palača), najdbam orožja in nakita iz struge reke Ljubljanice na zahodnem delu Ljubljanskega barja in njihovemu pomenu ter prostorski študiji nedavno odkritega gradišča Tičnica na Vrhniki, v katerem bi lahko videli sedež tavriskijskega portorija, predhodnika zgodnjereimskega Navporta.

DOKAZI O SREDNJE LATENSKI DOBI NA NOTRANJSKEM (SEVEROZAHODNA SLOVENIJA)?

Boštjan Laharnar

V mlajši železni dobi je poseljevala območje Notranjske in Krasa notranjsko-kraška skupina. Glede na arheološko gradivo (lokalne značilnosti v tvorni kulturi) in antične pisne vire (Karni v širšem smislu?) so notranjsko-kraško skupino sestavljale severnojadranske staroselske skupnosti. Sobivala je z Veneti, Histri, skupnostmi idrijske skupine, keltskimi Tavriskimi, kvarnerskimi skupnostmi in Japodi.

Po ustanovitvi kolonije Akvileje (183–181 pr. n. št.) so postali pomembna sila na tem območju tudi Rimljani. V nasprotju z dobro prepoznavnim, arheološko potrjenim obstojem utrjenih višinskih naselij in grobišč v pozni halštatski/zgodnji latenski dobi in v pozni latenski dobi je gradiva iz srednje latenske dobe zelo malo. Glede na drobne najdbe je določeno vlogo imelo nekaj naselij ob poti, ki je vodila od prelaza Okra (Razdrto) proti Ljubljanski kotlini. Zdi se, da je naselje Grad pri Šmihelu pod Nanosom ohranilo središčno vlogo na tem območju vsaj do konca srednje latenske dobe.

ORIS POSOČJA (SEVEROZAHODNA SLOVENIJA) V SREDNJI LATENSKI DOBI

Teja Gerbec in Miha Mlinar

Na znanstvenem sestanku novembra 2012 v Kobaridu (*Latenizacija na prostoru od jugovzhodnih Alp do hrvaško-srbskega Podonavja. Vprašanja in modeli v luči novih raziskav in izsledkov*) smo ob predstavitvi najdišča Bizjakova hiša v Kobaridu opozorili na problematiko zgodnje latenske dobe v Posočju. Kontinuiteti poselitve od 4. do 3. st. pr. n. št. zaradi redkih najdb težje sledimo, morda le na podlagi posameznih najdb s kulturnih mest in redkih grobov. Ob najdbah lokalne izdelave je več takih, ki jim izvor lahko poiščemo drugje.

Pregled naslednjega obdobja, stopnje LT C, nam kaže skoraj prazno sliko in posledično nejasno podobo življenja v Posočju. Najdbe iz srednjelatenskega časa so bile odkrite na kulturnih mestih na Tonovcovem gradu in verjetno tudi na Repelcu na Mostu na Soči. Podobnim okoliščinam smo morda na sledi tudi znotraj grobišča na Idriji pri Bači.

Med srednjelatenskimi najdbami iz Posočja so deli orožja in noše (odlomki mečev, morda sulične osti, pasna spona, fibule). Kot problematično se je pokazalo prepoznavanje predmetov iz stopenj LT C2 ali LT D1, saj gre večinoma za najdbe, ki so posamične ali pa ne izvirajo iz ožje opredeljivih kontekstov. Po obdobju zatišja sledi v Posočju bogat razcvet v stopnji LT D1.

FIBULE SREDNJELATENSKE SHEME RAZLIČICE KASTAV VRSTE KASTAV

Lara Orlić

V predavanju predstavljamo tipologijo, kronologijo in razprostranjenost fibul različice Kastav vrste Kastav. Vrsta Kastav se deli na štiri različice (Kastav, Ribić, Nezakcij, Ulaka), medtem ko je različico Idrija po Guštinu Božič zaradi tipoloških razlik izločil iz te vrste. Različica Kastav je bila prvotno datirana v stopnjo LT C na podlagi grobov z grobišča Mišinac pri Kastvu. Leta 2002 je Martina Blečić opozorila, da ti grobovi niso zanesljive grobne celote.

Zato je treba kronologijo različice Kastav utemeljiti z drugimi grobnimi celotami. V grobu 15 iz Ribića v Pounju je bila fibula različice Kastav najdena skupaj s fibulo srednjelatenske sheme, več jantarnimi jagodami in eno stekleno jagodo. Ob okostju, ki ga je divaški jamar Žiberna leta 1893 našel na nasipnem stožcu na dnu vhodnega brezna Gorenje jame pri Povirju, so poleg fibule

različice Kastav ležale polna neokrašena ovratnica z očalastim obeskom, majhna sklenjena zapestnica in spiralna zapestnica.

Take gladke ovratnice so značilne za stopnjo Notranjska VI. Pogosto se najdejo v grobovih, v eni zakladnih najdb nakita pa so bile skupaj s poznimi certoškimi fibulami in spiralnimi zapestnicami. Ker je različica Kastav srednjelatenske sheme, se ni mogla pojaviti pred stopnjo LT C. Druge tri različice vrste Kastav (Ribić, Nezakcij in Ulaka) so mlajše in sodijo v stopnjo LT D.

Različica Kastav se pojavlja na širokem ozemlju, v Furlaniji, Posočju, na Krasu, Notranjskem, v Istri, Kvarnerju, Pounju in Pokolpju, mlajše različice pa so omejene na določena območja. Različica Nezakcij je na primer običajna v Istri, različica Ribić se pojavlja v Vinici, v Pounju in v okolici Zadra, različica Ulaka pa samo na Notranjskem in v zgornji Vipavski dolini. Na podlagi več grobov sklepamo, da so bile fibule različice Kastav del ženske noše.

LATENSKE FIBULE Z EMAJLIRANO PLOŠČICO – TIPOLOŠKI, KRONOLOŠKI IN KULTURNI ORIS

Andrej Preložnik

Emajlirane latenske fibule so bile zaradi zanimive oblike in izrazitega okrasa že večkrat deležne pozornosti, a je pomanjkanje zanesljivih kontekstov privedlo do različnih datacij in kulturnih opredelitev. Nove najdbe ter objave omogočajo spoznavanje tehnologije izdelave in potrjujejo njihovo srednjelatensko datacijo.

Hkrati njihova številčnost že dovoljuje poskus vzpostavitve natančnejše tipologije, ki lahko delno pojasni njihov razvoj, ter v povezavi z njihovo razprostranjenostjo omogoča prepoznavanje geografsko ločenih skupin. Na podlagi teh pa morda lahko razmišljamo o dinamiki širjenja, kulturnih povezavah in celo o etnični pripadnosti teh zanimivih fibul.

SREDNJELATENSKO GROBIŠČE V ZVONIMIROVU, SREDNJE PODRAVJE (SEVERNA HRVAŠKA)

Marko Dizdar

Leta 1992 so bile v Zvonimirovu pri oranju odkrite prve najdbe, ki pripadajo zgodnesrednjeveški belobrdski kulturi. V prvi fazi zaščitnih izkopavanj od 1993 do 1995 so bili poleg številnejših okostnih grobov belobrdske kulture odkriti trije žgani grobovi latenske kulture. Raziskave so se nadaljevale leta 1998 in potekajo še vedno.

Na površini okoli 2.934 m² je bil odkrit 101 žgani grob latenske kulture. Grobovi so vsebovali bogate in raznovrstne predmete ženske noše in nakita, pa tudi bojvniško opremo in orožje ter keramične posode. Grobovi so iz časa od konca 3. do sredine 2. stoletja pr. n. št., to je iz stopnje Mokronog IIb. En sam grob lahko zanesljivo datiramo na konec zgodnje latenske dobe.

SREDNJELATENSKA FAZA GROBIŠČA V KUPINOVU V SREMU, REPUBLIKA SRBIJA

Ivan Drnić

Med kopanjem gline za opekarno V. Klemma so v sremski vasi Kupinovo ob koncu 19. stoletja uničili latensko grobišče. Gospod Klemm je k sreči zbral okrog 200 predmetov iz uničenih grobov, ki so bili med 1909 in 1913 odkupljeni za zbirko Narodnega muzeja v Zagrebu.

Čeprav so bile grobne celote uničene in s tem nepovrnljivo izgubljeni dragoceni podatki, omogočata tipološka in kronološka analiza nekaj sklepov. Po kontinuiteti pokopavanja od zgodnje do pozne latenske dobe se to grobišče razlikuje od drugih grobišč Skordiskov.

Večina najdb sodi v srednjo latensko dobo, in sicer v obe podfazi LT C1 in LT C2. Veliko skupino predmetov sestavljata orožje in vojaška oprema: več mečev z deli nožnic, sulične osti, bojni noži, ščitne grbe in železni verižni pasovi. Druga skupina obsega bronaste, železne in steklene prvine noše, ki jih je pogosto mogoče najti v ženskih latenskih grobovih na območju Karpatske kotline: fibule, zapestnice, pasove in jagode. V ta čas lahko datiramo tudi več keramičnih posod.

O NAJDBAH IZ 3. IN 2. STOLETJA PR. N. ŠT. NA OBMOČJU MED REKO KOLPO IN SEVERNIM JADRANOM

Asja Tonc

V zadnji stoletjih pr. n. št. so območje med rekama Kolpo in Uno ter jadransko obalo, ki sega od Kvarnerja do severne Dalmacije (Ravni kotari), poseljevale različne avtohtone skupnosti: Kolapijani, Japodi in Liburni. Naravne meje, to je rečne doline in gorske verige, so bile tudi mesta stikov in izmenjave. Vplivi sosednjih latenskih skupnosti se kažejo v pojavu določenih vrst nakita, predvsem fibul. Te obsegajo uvožene kose, kakršna je psevdofiligranska fibula iz Kiringrada, pa tudi take vrste, na katere so tuji vzorci samo vplivali.

Nekaj grobov z japonskega ozemlja kaže, da so hkrati z vplivi s severozahoda obstajali stiki z jugom, kar dokazujejo najdbe, kot je helenistična keramika v Prozoru. Predstavili bomo nekaj vrst in celot, da bi prikazali značilnosti lokalne tvarne kulture. Uvoženi predmeti so tudi dobra podlaga za datiranje različnih spremnih najdb, vendar se moramo zavedati, da obstoječe kronološke razdelitve srednje latenske dobe ne moremo kar avtomatsko primerjati s stopnjami avtohtonega kulturnega razvoja.

TVARNA KULTURA SREDNJE LATENSKÉ DOBE V BOSNI IN HERCEGOVINI

Ana Marić

V soseščini Bosne in Hercegovine se je v drugi polovici 3. in v 2. stoletju pr. n. št. razvila latenska kultura, na območju sedanje Bosne in Hercegovine pa je bilo stanje nekoliko drugačno. Skoraj edino gradivo tega časa so fibule, ki v glavnem izvirajo iz naselij ali pa so naključne najdbe.

Predstavila bom najpomembnejše vrste fibul, njihovo tipologijo in razprostranjenost. Moja želja je predstaviti nove prvine tvarne kulture, ki območje sedanje Bosne in Hercegovine povezujejo s hrvaško-srbskim Podonavjem in s srednjo Evropo. Predstavila bom tudi nekaj posebnosti, ki kažejo, kako različni kulturni vplivi lahko ustvarijo izviren okras delov noše.

*Delno prevedel iz angleščine in uredil Dragan Božič.
Lektorirala Alenka Božič.*

Ljubljana, 21. januarja 2014